



ZEELAND

Twintig eeuwen Zeeuwen
en hun vertier

ACH LIEVE TIJD



Twintig eeuwen Zeeland, de Zeeuwen en hun vertier

Redactie en samenstelling: Gijs van der Ham, Roelof Koops, Albert Meijer, Ruud Roodhorst, Arnold Wiggers
Katie Zonneville-Heyning

Tekst: Tiny Polderman

Op de omslag: Trots verhaalt een jonge inwoner van Zuid-Beveland hoe hij de gaai geschoten heeft. Op de paal achter hem was het aarden vogeltje geplaatst dat hij had weten te raken. Het was niet zijn eerste gaai, want hij is behangen met allerlei trofeeën van eerdere wedstrijden. De meisjes uit het dorp luisteren vol bewondering naar de verhalen van de schutterskoning. Lurkend aan een pijp en met een glas bier in de hand hoort een verslagen rivaal de winnaar berustend aan. (RAZ/ZI)

Eens in het jaar sprongen de Walcherse meisjes en jongedames uit de band. Allemaal zagen ze er voor de verandering vrolijk uit. Felgekleurde lange jakken droegen ze, en doeken met rode of paarse noppen, rokken met witte en groene strepen en schorten in allerlei kleuren. Eindelijk hadden ze hun sobere en eenvoudige klederdracht in de kast kunnen laten hangen: het was kermis in het dorp. Drie dagen lang – van vrijdag tot en met zondag – zag de wereld er anders uit. Zelfs de kerkdienst woonden de jonge vrouwen die ene keer in hun kakelbonte kostuum bij.

Land van kermissen

Eeuwenlang was Zeeland een land van kermissen. Zo was het in 1792 alleen al op Walcheren mogelijk in maar liefst dertien plaatsen een kermis bij te wonen.

Op Schouwen-Duiveland werden er dat jaar negen gehouden en op Zuid-Beveland nog altijd zes. Ooit had elk dorp en elke stad een kermis. Oorspronkelijk vierden de inwoners dan de inwijding van hun kerkgebouw. Tot ongeveer 1572, toen er in Zeeland alleen nog maar katholieke kerken waren, gebeurde dat allereerst met een plechtige kermis, opgedragen door de plaatselijke pastoor. Elke kerk was aan een heilige gewijd en droeg diens naam. De voornaamste kerk van Vlissingen heette bijvoorbeeld naar Sint Jaccob die in Aardenburg naar de heilige Bavo en de kerk van Poortvliet was aan Sint Pancratius gewijd. Omdat voor elke heilige een dag in het jaar was gereserveerd waarop hij kon worden vereerd, was juist die dag het meest geschikt om zo'n kermis op te dragen. Overal keken de bewoners halsreikend uit naar de naamdag van hun heilige. Het was die dag niet alle



Links: Op 7 januari 1937 vierde men overal in het land het huwelijk van prinses Juliana, enige dochter van koningin Wilhelmina, met de Duitse prins Bernhard von Lippe-Biesterfeld. In Sint-Annaland liet de plaatselijke muziekvereniging Accelerando et Crescendo zich van haar beste kant horen. De trotse vaandeldrager toont het oude, rijk versierde vaandel. (ZDC)

Rechts: Begin jaren dertig stond de kermis eind juli op de Markt in Brouwershaven. De draaimolen trok veel bekijks en de ijscoman deed goede zaken. (ZDC)



...feest van de kerk, maar ook van het dorp of de stad. Naast de plechtige mis vond veelal een jaarmarkt plaats. Van heinde en verre trok zo'n markt nieuwsgierigen aan. Natuurlijk was er van alles en nog wat te koop, maar ook vertoonden mensen er hun kunsten. Naast groentenkraam kon je een kiezentrekker tegenkomen, naast de veehandelaar een boeienkoning, een goochelaar of acrobaat. Je kon je er vergapen aan reuzen en reuzen, aan een walvis, aan een kalf met twee koppen en aan allerlei andere rariteiten.

Kunstenmakers

...een groot aantal kunstenmakers trok van jaarmarkt naar jaarmarkt, van kermis naar kermis, net als de wakkzalvers, die het publiek geneeskrachtige drankjes en zalves probeerden aan te smeren, die nooit bleken te werken.

Op de markt van Domburg kon het publiek op een kermis van zo'n twee eeuwen geleden de voorstellingen van een zekere meneer Du Cro bezoeken. Op een affiche viel te lezen wat er allemaal voor bijzonder was te zien, zoals 'Engelsche Springers, die zullen komen agter over te springen, gelyk een spinnewiel, twintig keeren zonder handen of voeten aan de grond te raken.' Je moest het zien om het te kunnen geloven. Toen dit soort jaarmarkten aan het eind van de achttiende eeuw werd afgeschaft, begonnen artiesten georganiseerd en overdekt op te treden en ontstond het circus.

Brandewijn met suiker

Nadat de protestantse kerken de rol van de katholieke hadden overgenomen, bleef de jaarlijkse kermis bestaan. Wel kwam er een einde aan de kerkmis en

Linksboven: Wat angstig kijken kinderen op 21 juli 1926 toe hoe in de Verre Nieuwstraat in Zierikzee een beer een dansje maakt op het ritme van de trommel van zijn baas. Met dergelijke gemuilkorfde beren trokken toen nogal wat mannen stad en land af. Vooral op kermissen lieten zij hun beren kunstjes vertonen. (ZDC)

Rechtsboven: Temidden van de puinhopen van hun op 3 oktober 1944 gebombardeerde dorp, vierden de bewoners van Westkapelle in juli 1947 voor het eerst weer kermis. In de ouderwetse zweefmolen kon de jeugd heerlijk rondjes zwieren. De wederopbouw was nog in volle gang. Enkele nieuwe huizen waren inmiddels gereed. (ZDC/FR)



Onder: Ongeveer twee eeuwen geleden schilderde een onbekende kunstenaar dit dorpstafereel. Bij de herberg in dit waarschijnlijk Zuid-Bevelandse dorp trok een verhalenverteller wat publiek. De drank leidde bij sommigen tot vrolijkheid; anderen moesten er van worden weerhouden een duel aan te gaan. Het verliefde stel trok zich van dit rumoer weinig aan. (MZG)



Linksboven: Tijdens de Vlissingse kermissen aan het begin van deze eeuw werden ook olieballen verkocht. Trots staan de bakker en zijn vrouw in hun prachtig opgetuigde kraam achter de toonbank waarop de verse olieballen en appelappen liggen. Net als zij richtten ook de omstanders al hun aandacht op de fotograaf. (GAV)

Rechtsboven: Juist als er kermis was, deden de Arnemuider visventsters goede zaken. Hier verkopen zij vis op de kermis in Vlissingen, eind jaren dertig. (ZDC)

Midden: Kermisvreugde op een Walchers dorp aan het begin van de vorige eeuw. De kermis was overal het hoogtepunt van het jaar. Iedereen kon zijn zorgen een paar dagen laten voor wat ze waren. Onder de klanken van een orgeldraaier vieren enkele ringrijders met een glaasje hun overwinning. Een verhalenverteller wijst met een stok op een grote lap het plaatje aan waar zijn vertelling over gaat. Dat waren meestal geen vrolijke verhalen; vandaar dat zo'n lap ook wel 'smartlap' werd genoemd. Wat verderop in de dorpsstraat draait een eenvoudige houten draaimolen zijn roedien. (BAZ/71)



aan de verering van de heilige wiens naam de kerk droeg. De kermis werd vooral het feest van het dorp of de stad en kon voortaan ook op een andere dag dan de naamdag van de heilige gevierd worden. Voorafgaand aan de kermis werd er in het dorp gepoetst en geboend tot er bij wijze van spreken geen modderspat meer te zien was. Het hele dorp vierde feest. Van oudsher werd het feest ingetrommeld, vroeger door de schutterij, daarna door de fanfare. Voor de herbergen en later de cafés was de kermis een gouden tijd; vooral op zaterdagavond werd er flink gedronken. De een vierde zijn overwinning bij het ringrijden of gaaschieten, de ander verdrong zijn verlies.

Voorafgaand aan de kermis werd er in het dorp gepoetst en geboend tot er bij wijze van spreken geen modderspat meer te zien was. Het hele dorp vierde feest. Van oudsher werd het feest ingetrommeld, vroeger door de schutterij, daarna door de fanfare. Voor de herbergen en later de cafés was de kermis een gouden tijd; vooral op zaterdagavond werd er flink gedronken. De een vierde zijn overwinning bij het ringrijden of gaaschieten, de ander verdrong zijn verlies.

bleef de lol die erbij te maken viel de hoofdrol spel. Behalve op kermissen werden op derde pinksterdag nogal eens wedstrijden gehouden.

Walcherse dominees klaagden in 1687 over de feest die op die dag rond het ringrijden in verscheidene dorpen op het eiland plaats hadden gevonden. De zedelijke normen die in de kerk werden geleerd, werden met voeten getreden. Er werd geconstateerd dat na het ringrijden 'vele wulpsch- en ongerijmdheden van danserijen, drinkerijen enz. gepleegd werden'.

Maar het geklaag van de dominees hielp niet. Tweeëntwintig jaar later, in 1769, dichtte de Vlissingse Betje Wolff 'Wat feest verwekt die vret Wat brengt het volk bijeen? Kom zie die plechtigh Hier wordt de ring gereën! Het ringrijden best te vaste plaats veroverd op de Walcherse kermisdagen, met alles wat er bij hoorde. Geen goed kon daar wat aan veranderen.



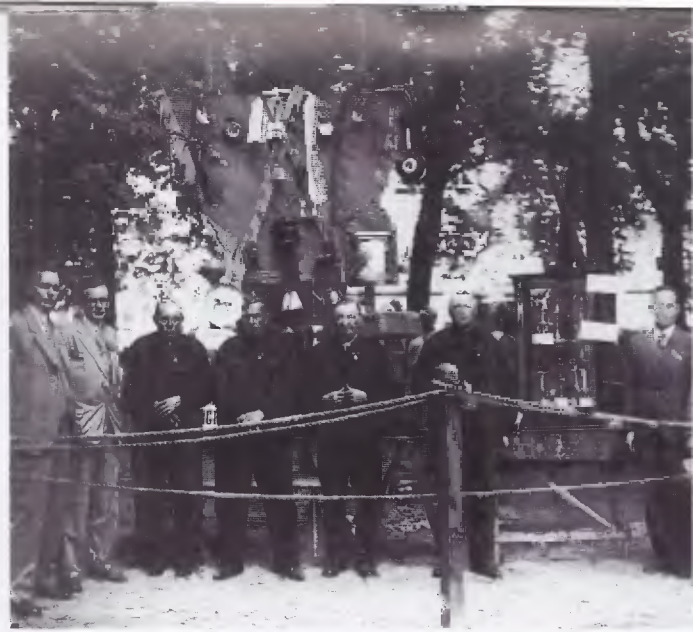
Gravin wordt koningin

Wat het ringrijden voor Walcheren was, dat was het gaaischieten voor Zuid-Beveland en delen van Zeeuws-Vlaanderen. Bij dat spel moesten de deelnemers proberen met pijl en boog een nagemaakte vogel, die gaai werd genoemd, van een hoge paal af te schieten. Het werd oorspronkelijk door stedelijke schutterijen gespeeld. Deze schutters hadden tot taak een stad vanaf de stadsomwalling tegen vijanden te verdedigen en ook om bij onrust de orde op straat te handhaven. Daartoe waren zij met handbogen of voetbogen uitgerust, en vanaf circa 1500 ook met geweren. Het gaaischieten was dus ook een wedstrijd om te zien wie de beste schutter was. Jacoba van Beieren, gravin van Holland en Zeeland, die na haar huwelijk in 1434 met de machtige Zeeuwse edelman Frank van Borsele vaak op het Goese Slot Ostende verbleef, schijnt tijdens een wedstrijd van de Goese schutterij eens meteen de gaai te hebben geraakt. De aanwezigen aarzelden geen seconde en kroonden haar luid juichend tot koningin van het schuttersfeest.

In de eeuwen daarop werd het gaaischieten steeds meer een volksvermaak. Dat kwam ook omdat de schutters als bewakers van de stad niet meer zo'n belangrijke rol speelden als voorheen. Schutterijen werden steeds meer zeggingsverenigingen en

schieten deed men dan ook steeds meer om het plezier. Isaac Benteyn, een boer uit de buurt van Groede, schreef in 1787 in een brief aan zijn zuster in Wemeldinge dat bij het gaaischieten in Sluis 'alles vrolijkheid' was geweest. Ook hier was het onderdeel van een volksfeest geworden. Westkapelle was een van de weinige Walcherse dorpen waar op de gaai geschoten werd. Hier werd een geweer gebruikt in plaats van een pijl en boog. De Westkappelaars trokken voor zo'n gelegenheid potsierlijke kleding aan en zetten een gek hoofddeksel op. Na het afschieten van elke prijs trok men het dorp rond, waarbij alle cafés werden aangedaan. Ook dat zal de predikant maar matig zijn bevallen. Overigens werden niet bij elk volks kermis spel nepvogels gebruikt. Oog voor dierenleed had men in die tijd nog niet. Tegenwoordig zouden we met walging reageren op de diverse vormen van 'behendigheids-spelen' die op de kermissen gebruikelijk waren. Een geliefd spel was het palingtrekken, waarbij een levende paling aan een touw boven het water werd gehangen en men staand op een bootje moest proberen het glibberige beest eraf te trekken. Iets dergelijks werd verlangd bij het ganstrekken: dan was het geen paling, maar een met zeep ingesmeerde gans die ondersteboven aan een touw was opgehesen. De ganstrekker reed te paard onder het touw door en probeerde de omlaag hangende kop eraf te trekken of af te houwen

Boven: Gespannen kijken omstanders toe hoe op 28 juli 1938 tijdens het ringrijfeest achter de duinen bij Dishoek opnieuw een rijder proberen zal zijn stok door de ring te steken. Zoals het hoort is het paard ongezadeld. Naast de baan – één meter breed en zesendertig meter lang – zijn op een lange tafel alle te winnen prijzen uitgesteld: potten en pannen en allerlei andere handige spulletjes. Het ringrijden is al sinds jaar en dag een typisch volksfeest van het Walcherse platteland, waar de boerenjongens, de boerenknechten én de boerenpaarden zich van hun beste kant moeten laten zien. Het publiek kijkt dan ook vol spanning toe. (ZDC)



Linksboven: Degene die de meeste ringen wist te steken, moest na afloop van de wedstrijd trakteren op brandewijn met suiker. De lekkernij lepelde men uit een kom, zoals deze in Nieuw- en Sint-Joosland genomen foto laat zien. (ZDC)

Rechtsboven: In 1937 poseerden het bestuur van de VVV en de vier leden van de boerencommissie voor de trofeeën die te winnen waren met de jaarlijkse ringrijderij in de Zeeuwse hoofdstad. (ZDC)

Rechtsonder: Het gaaischieten gebeurde vlak onder de paal waarop het doelwit – een vogel of gaai – bevestigd was, zodat men bijna recht omhoog moest schieten. (ZDC)

Hieronder: In 1428 zou gravin Jacoba van Beieren in Goes als eerste de gaai hebben geraakt. (RAZ/ZI)



met een zwaard of mes. Op enkele plaatsen in Vlaanderen gebruikte men hier nog tot 1927 een levende gans voor. Een derde publiekstrekker was het katknuppelen. Daarbij werd een kat in een tonnetje opgesloten, dat aan een touw werd opgehangen. Van een bepaalde afstand moesten de deelnemers met knuppels proberen de ton kapot te gooien, tot de van angst krijsende inhoud tot moes was geslagen. Hoe harder de kat in doodsnood krijsde, hoe mooier men het vond. In Ellewoutsdijk wordt er nog altijd op de ton geknuppeld, maar nu zit er een stokvis in.

Heer van Allegebreke

Niet alleen de viering van de naamdag van de heilige van de stads- of dorpskerk was in de Middeleeuwen aanleiding voor een feest, ook allerlei andere kerkelijke hoogtijdagen konden een goede reden vormen uit de dagelijkse sleur te breken.

Vooral gedurende de hele periode tussen 11 no de naamdag van Sint Maarten, beschermheilig onder anderen de dronkaards, en Pasen vonde festiviteiten plaats. Ook toen al waren de dagen voordat het vasten begon het hoogtepunt, de gelegenheid bij uitstek om de bloemetjes buite zetten. Zo werd in 1468 uit Hulst bericht dat d vastenavond, veertig dagen voor Pasen, allerle festiviteiten plaatsvonden en onder meer zwaai dansen werden uitgevoerd. Nog steeds is dat d periode van het carnaval. Voordat de gelovige volgens strenge regels eten en drinken mochte gooiden zij nog eens alle remmen los. Op zogeheten zottenfeesten staken vooral lage geestelijken de draak met de kerkelijke liturgie. Tijdens de mis op vastenavond dosten zij zich uit, praatten uitsluitend koeterwaals en lieten scheten en boeren klinken. Op die manier bere zij zich met de gelovigen geestelijk voor op de

